

P.J. Parsons en el caso de las primeras— la *editio princeps* de los poemas de Cornelio Galo hallados en Qasr Ibrim.

Hay mucho que aprender y que reflexionar a lo largo de la lectura de este libro. Los métodos de la filología han cambiado considerablemente en este siglo, y sin duda todavía han de continuar haciéndolo, por más que a veces se tenga una sensación de inmovilismo. Incluso para la crítica textual, un campo en apariencia más conservador, columna vertebral por otro lado de la producción científica de Nisbet, la lectura de

estas páginas resultará reveladora, se esté o no de acuerdo con todos los detalles particulares, con todas las conjeturas o interpretaciones. Nos hallamos ante una obra sólida, coherente y a la vez rica en matices, emanada de la pluma de quien asumió la tremenda responsabilidad de suceder en la cátedra a sir Rogers Mynors y de la que podemos esperar todavía espléndidos productos de madurez.

Javier Velaza
Universidad de Barcelona

JUNYENT, Eduard. 1980-1996.

Notes de lectura. A propòsit del «Diplomatari de la catedral de Vic».

Vic.

Fa ja alguns anys donava la benvinguda, en aquestes mateixes pàgines, al primer lliurament del *Diplomatari de la catedral de Vic*, obra pòstuma del Dr. E. Junyent i Subirà. Amb l'aparició recent del fascicle cinquè hom tanca una col·lecció diplomàtica de 651 documents amb una cronologia que va de l'any 879 al 1000 com a dates extremes.

No cal ponderar aquí el servei cultural extraordinari que presta un aplec documental a una bona colla de disciplines; a la diplomàtica i a la paleografia, per descomptat, però també a la cronologia, a la lingüística, a l'onomàstica, a la història del dret i de les institucions, a la història de l'Església i a un llarguíssim etcètera, que podem encabir dins la història de la cultura i la història *tout court*. Però, si, a més, com en el cas present, el diplomatari ha estat elaborat per l'erudit mestratge del Dr. Junyent i, encara, revisat i acabat per la sàvia experiència del Dr. M. S. Gros i el Dr. R. Ordeig, la utilitat és encara superior.

Per fixar-me només en alguns detalls ressaltaré, per exemple, algunes notícies de caràcter econòmic especialment remarcables. El diplomatari ens assabenta del preu d'alguns èquids: l'any 889 un cavall *colore saxo cum stelo albo in fronte* —el mateix

passatge que tant abelleix de citar al professor Bastardas per tot el seu suc lingüístic— valia 30 sous i un altre de color *mauricello*, 20 (doc. 10); en canvi, un mul, el 972, era valorat en 100 sous (doc. 419).

Altres documents ens proporcionen el valor exacte de la terra mesurada en destres. Aquest és el cas d'una peça de terra de $13 \times 46 \times 10 \times 45$ destres, és a dir uns 4.097 m², si considerem el destre equivalent de 2,796 m, venuda per quatre sous el 914 (doc. 60). Pocs anys després, el 926, una altra propietat de $35 \times 38 \times 25 \times 36$ destres fou alienada per 10 sous (doc. 117). El mateix preu costà, el 968, una terra de $25 \times 65 \times 19$ destres (doc. 385).

També ens consta algun preu de les vinyes. Una semujada de vinya, el 962, costà cinc sous; d'altra banda, en aquest document també se'ns informa que la semujada tenia $53 \times 7 \times 53 \times 5$ destres i un pas (doc. 350). El 970 una altra semujada de vinya fou transferida per l'equivalent en espècies de vuit sous (doc. 394). Tres quarterades de vinya costaren un any després 20 sous (doc. 412).

En aquest capítol de preus, cal ressaltar, per últim, que el 16 de maig de 927 una tal Saruïlda vengué a un Odevacre un esclau anomenat Trasovad *non furtiuo, non fugi-*

tiuo neque cadiuo, set in omni, mente et corpore suo, bene sano per 30 sous (doc. 123).

Entre l'antroponímia és curiós de constatar la presència de personatges el nom de pila dels quals coincideix —o sembla coincidir— amb un topònim, com *Soria* (any 881, doc. 3) o *Ierusalima* (981, 479). O amb un gentilici, com *Bulgar* (893, 21), *Bulgara* (917, 74), *Langouardus* (899, 29), *Godus* (900, 30), *Romanus* (908, 44), *Castelanus* (914, 58), *Castellana* (946,237), *Narbonellus* (938, 182), *Narbones* (962, 346) i *Gerundensis* (972, 417). O, encara, amb els noms dels dies de la setmana: *Lunes* (926, 117), *Venrellus* (942, 203) i *Sabbatus* (944, 223).

Destaquem, per últim, que al costat d'una *Bonamoza* (941, 196), d'un *Malefeto* (942, 200) o d'una *Cantoria* (988-996, 600), s'hi pot trobar un *Virgilius* (924, 109) —o una *Virgilia* (920, 90)—, un *Donatus* (938, 185), un *Venencius* (940, 188), o un poc freqüent *Agustinus* (938, 182) o un primerenc *Antonius* (965, 368).

També és possible de trobar en el diplomatarí vigatà alguna curiositat diplomàtica. Com la d'un document del 27 d'abril de 970 reduït de mida per la proximitat al foc (doc. 396). Es tracta d'un cas infreqüent i semblant al d'unes butlles pontificies adreçades al monestir de Santa Anna de Barcelona, que, malgrat l'encongiment notable provocat per la proximitat a un focus d'escalfor intensa, es poden llegir perfectament amb tota facilitat, i que, ara, formen part de la col·lecció del Museu Frederic Marès de la Biblioteca de Catalunya.

Els editors han tingut bona cura d'assenyalar també la presència entre la documentació d'una creu patent dibuixada al dors d'un pergami de 957 (doc. 294) o la representació d'una bèstia quadrúpeda al verso d'un diploma de l'any 1000 (doc. 644). La recollida sistemàtica d'aquests aspectes «codicològics» presents en els diplomes pot ser de gran profit als historiadors de la miniatura, de l'art i als codicòlegs en general.

Òbviament, el nivell cultural de l'època a la diòcesi d'Osona queda reflectit en el diplomatarí. El cèlebre prevere Adanagild, secre-

tari del bisbe Gotmar, bon cal·lígraf i no mediocre estilista —és probable que es degui a la seva inspiració (o, almenys, és el primer conegut que l'utilitza) un hexàmetre repetit dins algunes actes de dotació d'esglésies redactades per ell mateix: *in cuius merito surrexit limina templi*—; també signa en caràcters grecs al darrere d'un document del 891 (doc. 16), procediment seguit, així mateix, pel prevere Altemir el 987 (doc. 533).

Es tracta de petites mostres d'erudició i d'innocents exercicis de vanitat «acadèmica», pròpia dels escassos personatges de l'època amb alguna cultura literària, que, com és lògic, apareixen més d'una vegada al diplomatarí de la catedral de Vic. Ultra els dos acabats d'esmentar, podem referir-nos al diaca i cabiscol Guillem, testimoniat el 960 (doc. 328), al prevere i cabiscol de Santa Maria de Girona Riquer, autor, com és sabut, de la còpia del *Martirologium Adonis* conservat encara a l'Arxiu de la Catedral de Girona, i testimoniat en el nostre recull el 962 (doc. 346) i el 984 (513), amb sengles noves mostres de la seva escriptura minúscula carolínia librària. També hi trobem present el levita i cabiscol Riculf entre el 996 (doc. 607) i el 999 (doc. 633). I no hi manca el diaca, jutge i amanuense Bonsom, el cèlebre autor del *Liber iudicum popularis*, copista també d'altres còdexs i documents (doc. 641).

Els editors no han preterit d'assenyalar per mitjà d'un asterisc les persones que signaren autògrafament. Així, constatem que el comte i marquès Borrell de Barcelona-Osona era capaç d'escriure el seu nom el 980, igual que el seu fill Ramon (doc. 465).

Alguna vegada personatges acostumats a escriure semblen excusar-se per no signar de pròpia mà —la qual cosa vol dir que el fet de saber de lletra havia guanyat en consideració social— i n'expliquen la causa. El jutge Guillem el 986 deixà constància que «tactu necessitate oculorum signoque impressionis corrobore» (doc. 524). O l'arxiprevere Enyec, «qui non potuit scribere propter ipsam suam egritudinem quem [*sic*] abet» (doc. 625).

Vet aquí, d'altra banda, els pràcticament dos únics estaments professionals en qui la

capacitat d'escriure quedava reclosa: els clergues i els jutges, aquests no infreqüentment també eclesiàstics, tot i que no sempre manifesten per escrit llur condició clerical. I ja que hem entrat en el tema del nivell d'alfabetització en la societat medieval potser caldrà remarcar, una vegada més, que no tots els qui estampen llur signatura autògrafa, sense declarar ésser eclesiàstics, són laics. Són molts els clergues que firmen documents sense fer constar llur condició. I, en aquest sentit, no puc compartir la deducció tan ferma de R. Ordeig sobre els escriptors laics (p. 562).

A més a més dels personatges que acabem de veure relacionats amb el món de la cultura i de l'ensenyament, el diplomatar de Vic ens confirma, de nou, que a l'edat mitjana l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura es feia en dos moments distints: de primer s'aprenia a llegir, després, a escriure. La qual cosa explica els casos no infreqüents d'adults que sabien llegir, però no escriure, com un tal Sal-la, «qui literas scit et nescit scribere», del 997 (doc. 613).

I un dels llibres bàsics amb què s'aprenien les primeres lletres era el psaltiri. Quan els redactors d'instruments públics s'apartaven una mica de les guies del formulisme documental trobaven sovint en els psalms motius d'inspiració, de vegades amb citacions textuales. Així, en el preàmbul del testament del bisbe Idalguer s'hi llegeix: «[...] propitio Deo me culpabilem reddo, et omnium iniquitatum mearum scelera profiteor recolens illud psalmographum: "Delictum meum cognitum tibi feci et iniustitiam meam non abscondi"» (Ps. 31, 5) (doc. 41). I és que ja de petits els escolaritzats els aprenien de memòria gràcies a la lectura oral i als exercicis d'escriptura.

No és estrany, doncs, que, quan l'any 1000 l'adolescent Dacó disposà de la seva darra voluntat, fes copiar les seves disposicions en l'última pàgina en blanc del seu exemplar d'unes «Flores psalmodum [...] cum uarias orationes commixtas», la qual cosa evidència la carestia del pergamí amb a matèria escriptòrica. Devia ser el seu llibre de pràc-

tica escolar, qui sap si regalat per algun parent il·lustrat seu que pretenia d'encaminar-lo cap al sacerdoci. I és que Dacó, fill del difunt Giscafrè, tenia un *consanguineus* levita anomenat Guifrè, i el seu oncle patern, dit com ell Dacó, era sacerdot i jutge (doc. 641).

Però no és aquesta selecció de psalms l'únic llibre esmentat en el diplomatar de Dr. Junyent. Quan el bisbe Idalguer, el mateix que davant l'arquebisbe Arnust de Narbona havia evocat amb enyorança, durant el concili de Barcelona de 906, l'esplendor cultural d'època visigoda (doc. 39), féu testament el 15 de febrer de 908, deixà, entre d'altres béns, la seva biblioteca a Sant Pere de Vic, i la formaven els llibres següents: *missale quodidicem I, lectionarium I, prophetarum I, passionis apostolorum quodidicem I, hactus apostolorum et epistolas Pauli quodidicem I, canonem quodidicem I, Smaragdum quodidicem I, antifonarium I...quaterniones II* (doc. 41).

Seguint el costum de dreçar inventari a la mort d'un prelat, amb motiu de l'òbit del bisbe Guadamir ens és llegut de saber que el 14 de juny de 957 la biblioteca de la catedral vigatana tenia els llibres següents (i documents rellevants): *Testo I...preceptos III, priuilegio I...Eptatiquos II, Degada I, Prophetarum unum, Dispositos III, Quarantenos III, Salomon I, Hactus apostolorum I, Iob I, Passionarios II, Regum I, Chanones III, Anthimphonarios III, Martirlegium I, Ysidorum I, Vita channonicha I, Pastorale I, Machabeorum I, Lectionarios III, Missales III, Vitas patrum I, Testum I, Psalterios V et alios libros III, Breuiario I, quaternos cum letania et duos de dedicatione* (doc. 303).

Aquesta composició no s'havia vist alterada anys més tard, segons consta en l'inventari de 971, després de l'assassinat del bisbe Ató (doc. 413).

D'altra banda, quan el comte Guifrè II de Barcelona dotà, el 909, l'església de Santa Maria d'Olost destinà una part de les propietats donades «ad partem et proprietatem librorum» (doc. 49).

Aquestes petites mostres de circulació librària que reflecteix el diplomatar, junta-

ment amb les que podem pouar amb paciència en altres reculls de documents i en la mateixa documentació inèdita, fan veure clarament que els manuscrits medievals d'origen i/o procedència catalana arribats fins als nostres dies són sols un pàl·lid reflex del volum de llibres —litúrgics, patrístics, jurídics i escolars, bàsicament— que es trobaven en les nostres esglésies, catedrals i monestirs, i, fins i tot, entre particulars, principalment eclesiàstics i jutges.

I que els llibres s'usaven ho proven també els documents de Vic per les referències que hom hi fa en alguns textos, del tipus «secundum legem romanam et canonica auctoritate in quadruplo componat» (doc. 53). O en la cèlebre lletra de Cesari, abat de Santa Cecília de Montserrat, adreçada al papa Joan XIII el 970, quan hom hi diu: «Et ego responsum det [*sic*] illis secundum canonica auctoritatem de Niceno concilii, ubi fuerunt CCCX et VIII episcopi, et secundum canone Toletano, ubi fuerunt episcopi LXVI episcoporum Spanie et Gallie prouincias, edita anno III regnante domno nostro gloriosissimo principe Sisinando die nonis december era DCXXI» (doc. 404).

L'evocació a l'autoritat dels textos llibraris, la trobem també en la celebració del concili de Barcelona ja esmentat, quan s'argumenta «iuxta statuta sacrorum canonum», o s'insta el metropolità perquè «reuoluat omnia uolumina sanctae legis christiane» per tal de comprovar si una església catedral ha de pagar o no tribut a una altra (doc. 39).

No hi manquen tampoc, lògicament, les referències al *Liber iudicum* amb citacions textuais, com la que trobem en un dot matrimonial de l'any 1000: «sicut in lege est constitutum, ubi dicit: "Maritus si uxori sua aliquid donare uoluerit, manus sua subscriptione confirmed"» (V, 2, 7) (doc. 646).

Qualque vegada també hom copia al recto o al verso dels documents algunes antífones processionals, com al document 272, de l'any 952, però amb les antífones afegides al segle XI.

La vida quotidiana és present tothora en la documentació amb gran abundància de

compres i vendes de particulars. Però de vegades hi afloren també notícies pròpies de la crònica negra, o, contràriament, dels sentiments més purs, com de l'amor maternal i conjugal. Com a mostra del primer cas, podem citar la venda que una tal Sabida féu, el 9 de desembre de 953, d'un seu servent, Samuel, que havia estat judicialment reduït a l'esclavatge per haver-li mort un fill (doc. 279). Vint anys abans, concretament el 5 d'abril de 933, el sacerdot Nèctar redimí en canvi de trenta sous un tal Feliu que havia esdevingut esclau d'una Adalgís per raó d'haver-li assassinat també un fill (doc. 161).

L'amor de mare, d'altra banda, queda palesament reflectit en l'expressió «fili carissime», amb què Ingilrada, vídua de Borrell, s'adreça al seu fill Miró, a qui confia la custòdia del seu fill petit Sunyer amb el prec «ut mercedem abeas de illo»; era el 24 d'octubre de 981 i Ingilrada feia testament abans d'emprendre una pelegrinació a Santa Maria del Puy (doc. 480).

Una altra darrera voluntat, aquesta d'un tal Guillem, manifestada el 4 de març del 997, fa aflorar la preocupació d'un marit pel benestar de la seva esposa, que encomana al bisbe Arnulf amb aquestes paraules: «Et precor te, domno Arnulfo episcopo, ut abeas de muliere mea misericordia et pietate» (doc. 614).

És precisament en els testaments, sens dubte una de les tipologies documentals més riques en informació diversa, on es manifesten els sentiments més sincers de les persones. I tots, des dels bisbes i comtes, als sacerdots i laics, fan importants donacions per motius espirituals, que, de vegades, són expressats d'una manera que podríem qualificar de literària acompanyades de vertaderes oracions. No cal sinó llegir el llarg preàmbul del testament del bisbe Idalguer posat per escrit, el 15 de febrer de 908, pel levita Otger:

Dum unic [...] uenit, cum in hac uersatur mortali carne et erumosa adque caducam deducit uitam, ut mente pura totaque sollicitudine ad illam anelare festinet, que nullo termino quoangustatur, nec fine concluditur. Mihi

quoque indigno Idelcherio Ausonensi episcopo, diu in infirmitate corporis laboranti, uisum est trementer hac suspiriose criminum meorum facinora lacrimabiliter flere, et pro eo quod sint innumera toto mentis affectu lugere, ut quia in nullo bonitatis mee exigunt merita, peto ut aeterni regis succurrat clementia. Nunc ergo de omnibus que male gessi, et de bonis que neglexi, propitio Deo, me culpabilem reddo, et omnium iniquitatum mearum scelera profiteor, recolens illud psalmographum: «Delictum meum cognitum tibi feci et iniustitiam meam non abscondi» (Ps. 31, 5). Penitet ergo me male egisse, tibi ueniam peto, misericordissime Deus, qui non uis mortem peccatoris, sed ut conuertatur et uiuat. Non enim repperis digna, ut iustificeris, sed si adtendis neglecta, magis inuenis ut damnes. Meum itaque fuit, o infelix, ego peccare, sed tuum est, o piissime redemptor, misericorditer dimittere. Et si pro meis reatibus dignus sum mortalem excipere poenam, tua tantum miseratione credo saluari, et uel ultimam in domo tua habere portionem. Pro tanta namque facinorum pondera, et pro tremendo examine aeterni iudicis, omnium facultatum mearum curam domino hac benignissimo principi Wifredo, adque religioso Nantigiso Urgelitane episcopo, meisque fidelissimis canonicis Audgario, et Adanagildo scilicet et Rodulfo committo, ut ipsi, quorum bonitas hac pietas est immensa, de his faciendo que iubeo et largiendo cui decerno recomp[...].sitam sibi ad Domino in eternam remunerationem consequuntur mercedem. (doc. 41)

El comte Borrell, per la seva banda, comença el seu testament, escrit pel prevere Regomir el 19 d'octubre de 970, abans de peregrinar a Roma, amb aquestes paraules:

In Dei nomine. Ego Borrellus, gracia Dei omnipotentis uirtute honoris robustus et fortitudi<ni>s humilitate subiectus cepi cogitare de misericordia Dei et cum nimis mihi pavor trepidus inruisset et amor charitatis ad me perueniret ut iter peregrinationis abissem in longioris partis prouincie Romane ad

domum Sancti Petri apostoli et quam plurimorum alia nomina sanctorum quam nunc dicere longum est enna<rra>re. Cum autem talis desiderio repletus fuisset, cepi rogare ut fierent helemosinarij mei [...]. (doc. 403)

Aquests preàmbuls literaris, que no ometen, com hom pot veure, el *cursus* rítmic, constitueien models a imitar i, amb el temps, podien esdevenir formularis. Aquest és el cas del pròleg testamentari del sacerdot Sunyer escrit pel sotsdiaca Ansefer el 12 d'octubre de 955 i adaptat a l'inici del testament del també sacerdot Guifrà Brunicard copiat pel prevere Llop el 20 d'octubre de 981.

Diu el primer:

Cum Saluator noster summa pietate humano genus de potestate diabulo et a morte perpetua mirabiliter se ipsum offerendo eripuit et ipsa morte perpetua damnauit, mirum comodo homo miserabilis tam pura libertate meruit abere se ipsum ultraneus denuo diabulo subdidit et morti iterum contradit, set illut nobis est glorificandum qui redimit a morte secunda, cilicet is miseretur homnino qui post pertrata peccata tota corde ad ipsum conuerso, et ideo supra cauendum est ut qui promior est in delictis promior sit ad conuersacionis et lacrimis effusione si percipere cupit remissio delictorum. Hanc ego Suniarius sacer, hanc si indignus peccator et infelix et, ut uere dicam, super omnes peccatores trementer et periculose percogitans meorum facinorum inmensa delicta et innumerabilia et insustentabilia ad me perpetrata peccata, toto corde ad ipsum conuerso ne a ffrubus rapiar ueniam piissimo et misericordissimo Deo indignus humiliter esposco et iubeo atque di<s>cerno ut sint elemosinarij mei [...]. (doc. 285)

I repeteix el segon:

Cum Saluator noster suma pietatem humanum genus de potestate diaboli et a morte perpetua mirabiliter se ipsum offerendo eripuit, et ipsa morte perpetua dampnauit

mirumque modo homo miserabilis tam puram libertatem meruit habere se ipsum ultroneus, denuo diabulo subdiit et morti iterum contraditum, set illut nobis est glorificandum, quia qui redemit a morte prima iterum misericorditer relexando peccata redemit a morte secunda, scilicet his miseretur omnino qui post perpetrata peccata toto corde ad ipsum conuertuntur. Et ideo sumopere cauendum est ut qui promciior est in delictis, promciior sit ad conuersionis emendatione et cordis compunctione et lacrimis effusione, si percipere cupit remissio peccatorum. Hec ego hacsi indignus Wifredus, que uocant Bronicardo, sacer, peccator et infelix, et, ut uere dicam, super omnes peccatores, trementer et periculose preco gitans meorum facinorum inmensa delicta et innumerabilia et insumentabilia a me perpetrata peccata, toto corde ad ipsum conuerto ne ut subito a furibus rapiar ueniam piissimo et misericordissimo Deo indignus humiliter exposco et iubeo atque discerno ut sint elemosinarii [...]. (doc. 479)

I, encara, trobarem aquest formulisme en un diploma del 4 de març de 997:

Cum Saluator noster suma pietate humanum genus de potestatem diaboli et a morte perpetua humiliter se ipsum offerendo eripuit et ipsam mortem perpetuo damnauit, mirum quomodo misserabilis qui tam pura libertate meruit abere se ipsum ultraneus denuo diabolus subdidit et morti iterum contraitur set illut nobis est glorificandum et admirandum, quia qui redemit a morte prima iterum misericorditer relaxando peccata redemit a morte secunda. Scilicet his misserator omnium qui post perpetrata peccata toto corde ad ipsum reuertuntur et idem sumo peccatum est atque promciior est in deliciis promciior est a conuersionibus emendacione et cordis compunctione et lacrimis effusionem, si percipere cupio delictorum remissionem. Hec ergo hacsi indignus et peccator nomine Guigelmus et infelix et, ut uerius dicam, super omnes peccatores trementer et periculose precogitans meorum facinora inmensa delicta et

innumerabilia et insumentabilia a me perpetrata peccata, toto corde ad ipsum reuerto, ne ut subito a furibus rapiar, ueniam piissimo et misericordissimo Deo indignus humiliter exposco in manibus amicorum meorum [...]. (doc. 614)

El tractament literari de l'escriptura es veu també en el decret de restauració de la canònica de Vic pel bisbe Guadamir, amb la incorporació d'unes frases amb un cert ritme:

et uelut stipula uentum rapta rothando deperat et sic percuciat ut curari nequeat.

El ja esmentat levita Bonsom de Barcelona, en el document 604 del nostre aplec, ens ofereix, parcialment, un text narratiu de l'anada del comte Ramon de Barcelona-Osona al monestir de Sant Cugat del Vallès per celebrar-hi la festivitat del màrtir.

Aquesta permeabilitat dels eixuts textos documentals, normalment paraliteraris, a passatges que hom pot considerar literaris s'explica de la mateixa manera que cal interpretar l'ús de l'escriptura librària en els diplomes: perquè els redactaven i els posaven per escrit els mateixos que copiaven llibres i, en el seu cas, els escrivien, és a dir, els clergues formats a les escoles monàstiques i catedralícies, els únics capaços de tenir un contacte directe amb el món dels escrits.

Aquesta és també l'explicació que una altra peça que pot passar per literària, la lletra que Cesari, abat de Santa Cecília de Montserrat, adreçà al papa Joan XIII vers el 970 incorpori algunes glosses: «Iachobus, qui interpretatur filii Zebedei, i, després, Iohannes, qui interpretatur filii Zebedei» (doc. 404).

Fins l'epigrafia pot trobar matèria del seu estudi en aquest diplomatar. En donar els termes d'Artès, el 938, se'ns diu que van «per ipsas lapides ubi sunt ipsas characteras confictas» (doc. 182). I una venda del 30 de maig de 957 la signa l'escrivent d'una manera més pròpia de les inscripcions que no pas dels diplomes: «Dacho me scripsit» (doc. 301).

La falconada d'Almanson a Barcelona el 985, que tant hauria de ser recordada per la documentació posterior, també apareix en el present recull diplomàtic. En manifestar la darrera voluntat del difunt Guilmo, els marmessors declararen: «Et postea alium testamentum numquam ordinavit et sic perrexit in expedicione publica pro defensione Barkinona ciuitate, ubi pro infestatione paganorum captus est uel captiuitate ductus et gladio interfectus» (doc. 524).

Un altre mèrit gran del diplomata de Vic és el fascicle cinquè, amb uns índexs molt acurats, i una intel·ligent mostra a mida natural de les escriptures emprades, utilíssimes per datar còdexs sense indicació de data, perquè, com ja he dit, els mateixos que copiaven documents copiaven llibres. D'aquí que, per part meua, hagi iniciat també la recopilació de les *Chartae latinae scriptura libraria exaratae* de la Catalunya medieval paral·lelanta a la confecció de l'obra *Catàlegs de manuscrits amb indicació de data, copista o lloc* en què treballam el professor A.M. Mundó i jo. I ben llibreries són, en efecte, les escriptures d'Adanagild, d'Esteve, d'Ató, de

Riquer, de Randemir o Ranemir —no *Recodmirus* (làmina 89) ni *Lanemirus* (làmina 95)—, de Bonsom...

A més, aquesta mostra és precedida d'unes consideracions paleogràfiques, que crec que confirmen el que jo mateix he defensat diverses vegades diferenciant entre els productes gràfics d'origen rural i els que foren fruit dels centres culturals més avançats. Només una dada em desconcerta: el document datat del 990, encara escrit amb escriptura visigòtica de transició; és una mostra d'un marcat arcaisme o cal considerar, potser millor, que l'escrivà, Màier, fou vingut d'alguna zona on a final del segle X encara s'usava l'escriptura de transició visigòtico-carolina, com per exemple Roda? No em semblaria gens estrany.

Els medievalistes, qualsevulla que sigui el nostre principal centre d'interès, tenim un deure de gratitud amb l'editor i els curadors de l'excel·lent *Diplomatari de Vic*.

Jesús Alturo i Perucho

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Ciències de l'Antiguitat
i de l'Edat Mitjana

DIGGLE, James. 1994.

Euripidea. Collected essays.

Oxford: Oxford University Press. X + 559 p.

Fruit de més de trenta anys de dedicació de bona part de la seva tasca filològica, *Euripidea*, de J. Diggle, obeeix a un intent d'autoavaluació per donar compte de les seves aportacions. Fet i fet, el gruixut volum que en resulta comprèn quaranta-un estudis sobre la tradició textual, crítica editorial i diversos aspectes lingüístics, estilístics i mètrics de l'obra eurípidea. Altres estudis particulars ja han estat publicats en forma de llibre i manta vegada l'autor hi fa referència. Podem enumerar aquí, des de la seva edició i comentari *Phaeton* (Cambridge, 1970); passant pels seus *Studies on the text of E.* (Oxford, 1981), que justifiquen la seva

empresa de renovar el text a l'OCT; fins al més recent *The textual tradition of Euripides' Orestes* (Oxford, 1991), un treball que posa ordre en la complicada transmissió de la peça i que referma un cop més la seva autoritat científica davant alguns darrers intents (cf. sobretot l'edició de M.L. West [Warminster, 1987] que aspirava, fonamentalment, a reduir al mínim les *crucis*).

Com hem indicat, el gruix del llibre són articles fins ara dispersos que donen coherència i justifiquen, sobretot, el nou text que en els darrers anys ha renovat l'OCT. Però el volum es constitueix en quelcom més que un «companion» a la seva edició, per-